FILOSOFIA DIGITALĂ ȘI PROBLEMA AUTOMATISMULUI

Daniel LAUR

The problem of technology has persisted since humanity existed. Different and difficult issues regarding technology are manifested in all societies, from archaic to evolved ones. The ambiance of the lives of billions of people is a "artificial world" produced technically. Not only ambiance, but life itself is increasingly modeled by technology. Perhaps, more than ever, we need to listen to conscience and the whisper of ethics that exists in each of us, but which must always be sustained. Naturally, having moral ethics does not mean that they are always followed; Each individual, struggles between their own formation, their motivations and their personal interests, on the one hand, and the demands, traditions and socio-cultural-moral customs, on the other.

Problema tehnicii persistă de când există umanitatea. Diverse și dificile chestiuni privitor la tehnică și tehnologie se manifesta în toate societățile, de la cele arhaice până la cele evoluate. Ambianța vieții a miliarde de oameni este o „lume artificială” produsă tehnic. Nu numai ambianța, dar și viața însăși, este tot mai mult modelată tehnic. Stilul de viață a societăților industriale contemporane este de neconceput fără sisteme tehnice contemporane de producție, distribuție, păstrare, consum al bunurilor de masă; nu mai puține dintre bunurile și serviciile realizate în societatea actuală iau naștere fără mijloacele tehnice auxiliare; aproape toate bunurile de folosire curente trec printr-o mulțime de mașini, care la rândul lor sunt produse cu ajutorul altor mașini. De necuprins este însemnătatea hotărâtoare a tehnicii pentru toate domeniile vieții sociale. Lumea uneltelor, aparatelor și mașinilor este tot așa de veche ca și omul însuși. La fel ca și sfera a ceea ce a fost în mod conștient făcut și configurat de oameni, ea a fost

întotdeauna distinsă de natură. Dar niciodată nu a fost această diferenţă atât de pronunţată şi deschis vizibilă ca astăzi.

Contemporaneitatea, cuprinsă tot mai mult de copleşitorul proces al globalizării, denotă un interes tot mai sporit faţă de situaţia tehnicii şi a tehnologiei. Acest fapt este determinat de schimbările tranşante ce au survenit în acest domeniu: tehnica se extinde în mod exploziv pe toată suprafaţa globului. Urmarea este o potenţare a binefacerilor, dar şi a riscurilor ei: robotizarea, automatizarea, dar şi uniformizarea crescândă a lumii într-o civilizaţie mondială impregnată tehnic. O altă urmare a răspândirii globale a tehnicii contemporane este nivelarea tradiţiilor şi particularităţilor culturale: odată cu tehnicile unitare se uniformizează şi calificările profesionale, şi procesele de instruire, şi stilurile de viaţă, modelele de comportare, dar această evoluţie poate fi estimată nu numai negativ. Tehnica contemporană ne înstrăinează însă nu numai de natură, ci şi de calităţile, structurile şi procesele pe care le percepem senzorial în ambianţa nemijlocită şi în noi înşine. Aceeaşi raţionalitate tehnică, care degradează o mulţime de imagini preraţionale, preştiinţifice despre lume şi despre noi înşine la rândul de folclor, aduce cu sine şi un element de luminare. Constrângerea ce provine dintr-o tehnică universală, spre o gândire controlabilă prin experienţă, consecvenţă şi intersubiectiv testabilă poate contribui la verificarea sistemelor de credinţe şi a structurilor sociale şi politice din punctul de vedere al legitimării lor raţionale şi la înlocuirea lor prin analiză critică şi reflexie filosofică. Pentru facilitarea soluţionării multiplelor probleme existente atât în cadrul tehnicii, cât şi al tehnologiei, este necesară fundamentarea unui nou domeniu al filosofiei – filosofia digitalului. Atingerea acestui obiectiv ar amplifica aportul adus de filosofie, fapt evident indispensabil în redresarea unor situaţii negative în societatea contemporană.

Într-o lume digitală oamenii îşi modifică comportamentul înspre automatism, automatism în gândire, devenind funcţionari ai aparatelor cu care interacţionează, ceea ce se traduce prin faptul că nu ei le controlează, ci ele le modelează viaţa, gândurile, lumea în care trăiesc. De aceea este nevoie de o filosofie digitală care ar explica cum e posibilă rezistenţa într-o astfel de lume digitală.

Noua ştiinţă a permis imediat ameliorarea vechilor tehnici şi inventarea altora noi. Totuşi, de abia în ultimul sfert al secolului al XIX-lea au apărut primele laboratoare industriale şi, ca urmare, exploatarea organizată a cunoştintelor ştiintifice. În ceea ce priveşte marile invenţii tehnice ale secolului XX – calculatorul sau utilizarea energiei nucleare, ele sunt rezultatul direct al unei abordări foarte sofisticate. Tehnicile contemporane creează, în plus, maşini pentru distracţie, în sensul pascalian al cuvântului, de o putere neegalată: ele ameninţă însăşi posibilitatea existenţei unei spiritualităţi personale. Pare de la sine înţeles că tehnicile nu se reduc la simple mijloace de satisfacere a nevoilor noastre: ele contribuie la modelarea societăţii şi au propriile lor reacţii. În schimb, este problematică afirmaţia că ele nu pot fi considerate mijloace de realizare a scopurilor noastre şi că se sustrag oricărui control social şi politic – această teză fiind sustinută şi de M.Heidegger. Să însemne aceasta că nu mai există ştiintă decât în scop industrial şi comercial? Unii răspund afirmativ, susţinând că s-a pierdut virtutea speculativă şi emancipativă a cunoaşterii în folosul unei competiţii absurde şi amenintătoare pentru putere de dragul puterii.

Tehnologiile informaţiei şi comunicării (specifice filosofiei digitale) sunt pe cale să schimbe radical munca. Ele au declanşat o dematerializare şi o intelectualizare a activităţii lucrătorilor. Prelucrarea prin comenzi numerice sau roboţii au înlocuit îndemânarea şi priceperea muncitorilor calificati. Intervenţiile directe s-au retras în amonte sau în aval de zona unui proces de fabricaţie care tinde spre automatizarea completă. Interfaţa dintre munca umană şi maşini nu se mai raportează la materie sau energie, ci la informaţie. Intelectualizării activităţii muncitoreşti îi corespunde mecanizarea activităţii intelectuale, aşa cum arată, de exemplu, sistemele expert sau proiectarea asistată de calculator a obiectelor industriale. Această evoluţie calitativă este însoţită de o evoluţie cantitativă: reducerea volumului de muncă disponibilă în industrie. De aici rezultă tot felul de întrebări: Care este viitorul muncii? Tehnologiile informaţiei şi comunicării contribuie la creşterea inegalităţilor? După ce criterii trebuie să se fixeze salariile? Etc. Putem spune chiar despre apariţia unei ciberlumi. Care vor fi efectele realităţii virtuale, adică ale posibilităţii de a evolua, graţie tehnicilor de informatizare, într-o lume de sinteză cu

senzaţii analoage senzaţiilor obişnuite? Oare se va intensifica munca de la distanţă? Constituirea unei comunităţi de internauţi va sparge frontierele? Vor permite aceste tehnici atenuarea carenţelor democraţiei reprezentative? Oare realitatea virtuală va da naştere unei forme inedite de autism? Iată câteva dintre întrebările generate de avântul contemporan al tehnicilor.

Noul model de comunicare, specific începutului de mileniu III, determină întărirea şi modularea activităţii gândirii, schimbă contextele, uzanţele şi metodele de înţelegere, de transmitere a culturii şi a ştiinţei; deschide spaţiile de informare şi creează noi interacţiuni, lasă loc libertăţii de exprimare; dar, totodată, facilitează creşterea exponenţială a riscurilor – pentru chiar umanitatea omului. Prin intermediul internetului, oricine poate accesa rapid orice informaţie şi chiar poate crea propriul palimpsest sau propria schemă de comunicare; poate exprima păreri pe diferite forumuri şi platforme de dezbateri care se deschid în spaţiul virtual; dispar barierele de control, decalajele spaţiale şi sociale; se deschid noi căi, a căror parcurgere necesită un limbaj adecvat timpului, culturii şi sensibilităţii contemporane; îşi face loc, tot mai clar, guvernarea electronică, la nivel global. Pentru a implementa cu succes guvernarea electronică, este necesară definirea unei structuri coerente de aplicaţii şi a unui set de servicii generice şi instrumente pentru introducerea, dezvoltarea şi administrarea ulterioară a aplicaţiilor. O astfel de structură trebuie actualizată pentru a asigura corespondenţa cu cerinţele utilizatorilor şi cu noile tehnologii care apar continuu. Guvernarea electronică poate transforma şi îmbunătăţi întregul scop al acţiunii administrative şi al proceselor politice; ea este atât o viziune asupra guvernării viitorului, cât şi realitatea efectivă în care ne găsim. Guvernarea electronică nu constituie un obiectiv în sine; ea trebuie văzută mai mult ca o modalitate de organizare a guvernării politice, pentru a oferi servicii de bună calitate cetăţenilor şi mediului de afaceri. În noile cadre, a luat fiinţă roboetica, o nouă ştiinţă, care invită la o reflecţie şi la o actualizare a eticii în cercetările viitoare ale roboticii.

Astăzi, mai mult ca oricând, trebuie să facem distincţie între om şi robot, pentru că tehnologia evoluează rapid, iar antropologia tinde să fie confundată cu robotologia. Problema înlocuirii omului cu maşina a

fost intuită şi de Norbert Wiener, când a conştientizat posibilele implicaţii ale tehnologiei informaţionale în viaţa cotidiană; dar, reflecţia filosofică merge înapoi în timp – să reamintim doar imperativul categoric kantian, în versiunea considerării omului „nu numai ca mijloc, ci totdeauna, în acelaşi timp, ca scop". Problema posibilității înlocuirii fiinţei umane are un aspect tehnic (într-un context dat), economic (raport cost-beneficii), dar şi un aspect etic şi legal (importanţa crucială este dată de responsabilitatea unei greşeli faţă de fiinţa umană). Deoarece tehnologia avansează într-un ritm alarmant, este oportun să dedicăm o atenţie deosebită acestor probleme, care sunt complicate de faptul că, în raportul om-maşină, omul, datorită flexibilității sale, este cel care trebuie să se plieze după inovațiile în tehnologie. Această adaptare conduce la transformări antropologice, ajungându-se la un soi de dezumanizare, ca urmare a unor modificări produse de evoluţia tehnică. De unde, nevoia de etică şi de formare morală, adecvate mişcării postumaniste în care suntem prinşi. În contextul utilizării excesive a telefonului mobil, respectiv a smartphone-ului, am propus conceptul de *fonetică*, pe care l-am folosit cu sensul de „şoaptă a eticii". Problema aceasta ne apare ca un nou câmp de cercetare, de abordat în viitor. Internetul nefiind supravegheat de un responsabil anume, la nivel global, necesită atenția fiecărui individ în parte și utilizarea acestuia cu o grijă și responsabilitate specială, prin găsirea unor motivații care să îi confere o utilizare cât mai corectă, atât la nivel personal cât şi comunitar.

Bibliografie:

1. HEIDEGGER, M. *Problema tehnicii în eseuri şi conferinţe.* Paris: Gallimard, 1954.
2. LEWIS, M. *Technique et Civilisation.* Paris: Le Seuil, 1976.
3. NICOLAU, E. *Om, maşină, cibernetică.* Bucureşti: Editura Politică, 1978.
4. HEIDEGGER, M. *Introducere în metafizică.* Traducere din germană de Gabriel LIICEANU şi Thomas KLEININGER. Bucureşti: Humanitas, 1999.

Recomandat
Anghelina SUCEVEANU, dr., conf. univ.